

Quickscan archeologie: Onderzoeksgebied Soesterberg-Noord

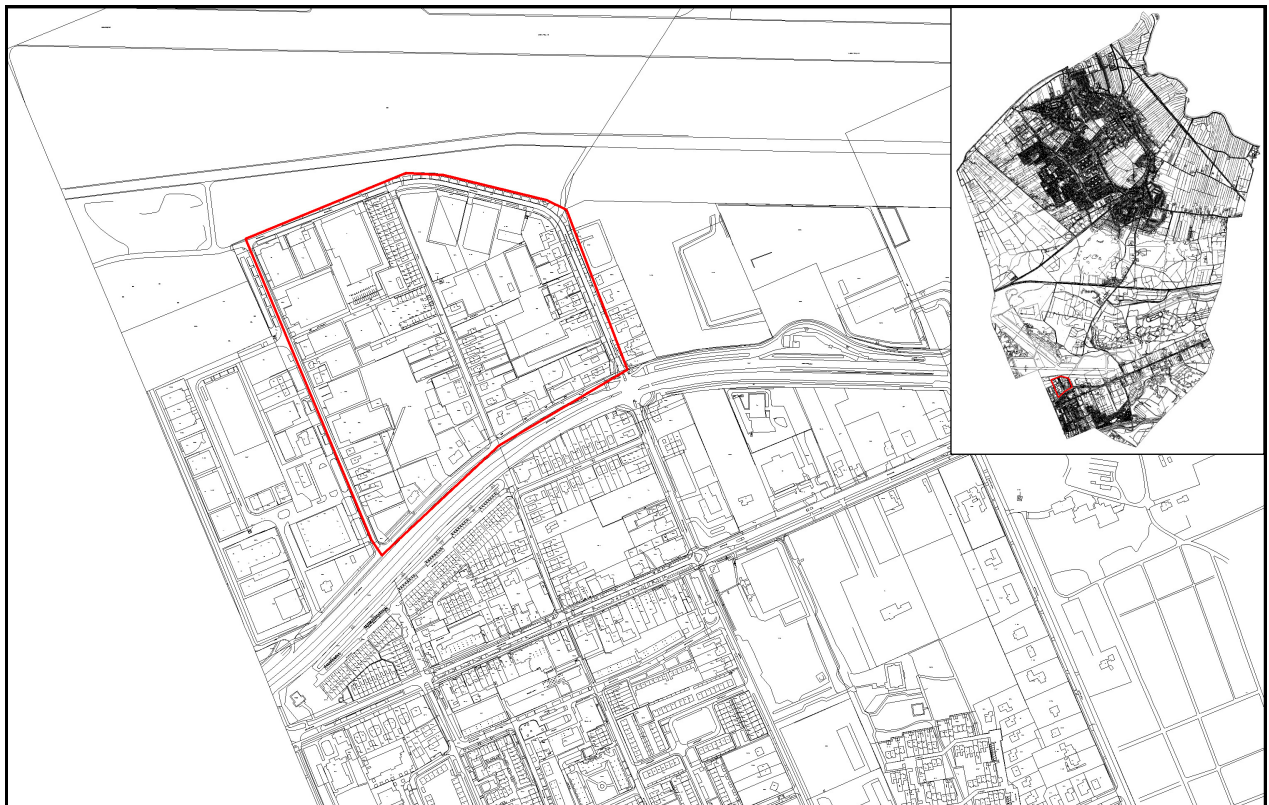
Binnen het onderzoeksgebied Soesterberg Noord (zie afbeelding 1) kijkt de gemeente Soest naar de mogelijkheid om enkele percelen te gaan (her)ontwikkelen. Vanuit de afdeling Ruimte van de gemeente is de vraag gekomen om voor dit onderzoeksgebied een quickscan Archeologie op te stellen. In deze quickscan wordt een beknopte archeologische verwachting voor het onderzoeksgebied opgesteld.

Voor het opstellen van deze quickscan zijn onder andere de bodemkaart, de geomorfologische kaart en de topografische kaart geraadpleegd. Tevens zijn de bekende archeologische waarden in en/of rond het onderzoeksgebied geïnventariseerd. Bij de inventarisatie van de archeologische waarden is gebruik gemaakt van de gegevens uit onder meer het Archeologisch Informatie Systeem (ARCHIS2). Om inzicht te krijgen in de cultuurhistorische elementen binnen het onderzoeksgebied is tevens een beknopte cultuurhistorische quickscan uitgevoerd. Hierbij is gebruik gemaakt van bestaande bronnen als het KICH (Kennisinstructuur Cultuurhistorie), historisch-topografische kaarten (1811 en verder). Ook is gebruik gemaakt van de Cultuurhistorische Hoofdstructuur provincie Utrecht (Blijdenstijn 2005).

Voor het opstellen van deze quickscan is verder dankbaar gebruik gemaakt van G.H. de Boer e.a., 'Gemeente Soest. Een archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart', *RAAP-rapport 1866*, Weesp 2010, en M.J. van Putten e.a., 'Gemeente Soest. Onderzoeksgebied Apollo-Noord te Soesterberg. Archeologisch en cultuurhistorisch bureauonderzoek', *BAAC rapport V-08.0019*, Deventer 2008.

Het onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied bevindt zich aan de noordzijde van de bebouwde kom van Soesterberg. Aan de zuidzijde grenst het onderzoeksgebied aan de Amersfoortseweg, aan de westzijde aan Sterrenbergweg en aan de oostzijde aan de Veldmaarschalk Montgomeryweg. Ten noorden ligt de Batenburgweg en het terrein van de voormalige Vliegbasis Soesterberg. De totale oppervlakte van het onderzoeksgebied bedraagt circa 138 ha. In onderstaande afbeelding 1 is de ligging van het onderzoeksgebied op een topografische ondergrond weergegeven.

Afbeelding 1: het onderzoeksgebied Soesterberg Noord (rood omlijnd); de inzet toont het onderzoeksgebied binnen de gemeente Soest. Het noorden is boven.

Het landschap

In de volgende paragraaf wordt de ontstaansgeschiedenis van het landschap ter plekke beschreven. De reconstructie van het (pre-)historische landschap kan veel zeggen over de bewoning en het landgebruik door de mens.

Geomorfologische kaart

Het onderzoeksgebied bevindt zich aan de rand van de Utrechtse Heuvelrug, in het midden-Nederlands dekzandgebied. Het opvallendste kenmerk van dit gebied zijn de gedurende het Saalien (de voorlaatste ijstijd) door het landijs gevormde stuwwallen. Tijdens het Saalien (200.000 – 130.000 jaar BP) bereikte het landijs vanuit Scandinavië ons land. Het landijs had in Nederland een minimale dikte van 225 m. Door de druk van het ijs vond aan de randen van de ijsskap opstuwingsplaats van oudere rivierafzettingen van onder andere de Formaties van Sterksel en Urk. De ten noord(oost)en van het onderzoeksgebied gelegen stuwwal heeft een maximale hoogte van circa 58 m +NAP en is gevormd door stuwing van het landijs vanuit het noorden.

Het onderzoeksgebied zelf is niet gekarteerd op de geomorfologische kaart, aangezien het bebouwd gebied betreft. De omgeving is echter dermate homogeen dat deze gegevens naar het onderzoeksgebied geëxtrapoleerd mogen worden. In het onderzoeksgebied zelf heeft geen landijs gelegen. Toch zijn de afzettingen aan het oppervlak een direct gevolg van de aanwezigheid van landijs. Gedurende de warmere perioden tijdens het Saalien kwam smeltwater vrij. Het smeltwater concentreerde zich in ijssmeltwaterdalen. In het zuiden van het onderzoeksgebied bevindt zich een dergelijk ijssmeltwaterdal, welke nu als droog dal op de geomorfologische kaart staat weergegeven. Het smeltwater transporteerde veel zand en grind. Dit grove sediment werd aan de voet van de stuwwallen in de vorm van smeltwaterwaaiers afgezet (ook wel sandrs genoemd). Het onderzoeksgebied bevindt zich geheel binnen een sandr.

Bodemkaart

Het onderzoeksgebied zelf is niet gekarteerd op de bodemkaart, aangezien het bebouwd gebied betreft. De omgeving is echter dermate homogeen dat deze gegevens naar het onderzoeksgebied geëxtrapoleerd mogen worden. Volgens kaartblad 32 West Amersfoort van de Bodemkaart van Nederland bevindt zich rondom het onderzoeksgebied een haarpodzol, gevormd in grof zand, waarbij zich op minder dan 40 cm beneden maaiveld grind bevindt. Het gebied is volgens de bodemkaart mogelijk vergraven. Er wordt geen duidelijkheid verschaft over de diepte van vergraving. De gehele omgeving van het onderzoeksgebied bevindt zich in een zone met grondwatertrap VII, wat inhoudt dat de gemiddeld hoogste grondwaterstand zich dieper dan 80 cm beneden maaiveld bevindt.

Aardkundige waarden

Er is geen landelijke wetgeving met betrekking tot aardkundige waarden. De provincie Utrecht stelt aardkundige waarden waar mogelijk veilig via de ruimtelijke ordening (Streekplan 2005-2015). Enkele waardevolle gebieden zijn benoemd tot Aardkundig monument, zoals de Lange en Korte Duinen in soest. De Utrechtse Heuvelrug is een gebied met aardkundige waarde, met name de sneeuw- en ijssmeltwaterdalen. Een dergelijk dal is in het zuiden van het onderzoeksgebied aanwezig (lichtgroene baan op afbeelding 2).

Mogelijke verstoringen

Bij de provincie Utrecht zijn geen gegevens bekend over (grootschalige) ontgravingen binnen het onderzoeksgebied. Ook op het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) zijn geen aanwijzingen die kunnen duiden op grootschalige ontgravingen binnen het onderzoeksgebied. Uit onderzoek, uitgevoerd door het ADC¹ in het kader van het vervaardigen van de archeologische beleidsadvieskaart voor de gemeente Zeist, is gebleken dat de bodem langs de Amersfoortseweg grotendeels is verstoord. Dit is mogelijk het gevolg van de werkzaamheden en ontginningen die in de 17de eeuw zijn uitgevoerd bij de aanleg van de Amersfoortseweg en bijbehorende kavels aan weerszijden van de weg. Ook de bouw van buitenhuizen met parken langs deze weg heeft waarschijnlijk bijgedragen aan de bodemverstoring. Het onderzoeksgebied kent bebouwde en onbebouwde delen. De mate van verstoring zal afhangen van het gebruik van deze percelen door de eeuwen heen. Vooral recente bouwwerkzaamheden zullen (diepgaande) verstoringen hebben veroorzaakt. Percelen die al geruime tijd onbebouwd zijn bevatten mogelijk nog een intact bodemprofiel. Mogelijk geldt dit vooral naar mate zij verder van de Amersfoortseweg afliggen.

¹ ADC-onderzoek 25.213 (2007). Bij diverse grondboringen ten westen van het onderzoeksgebied werd een volledig verstoord bodemprofiel aangetroffen.

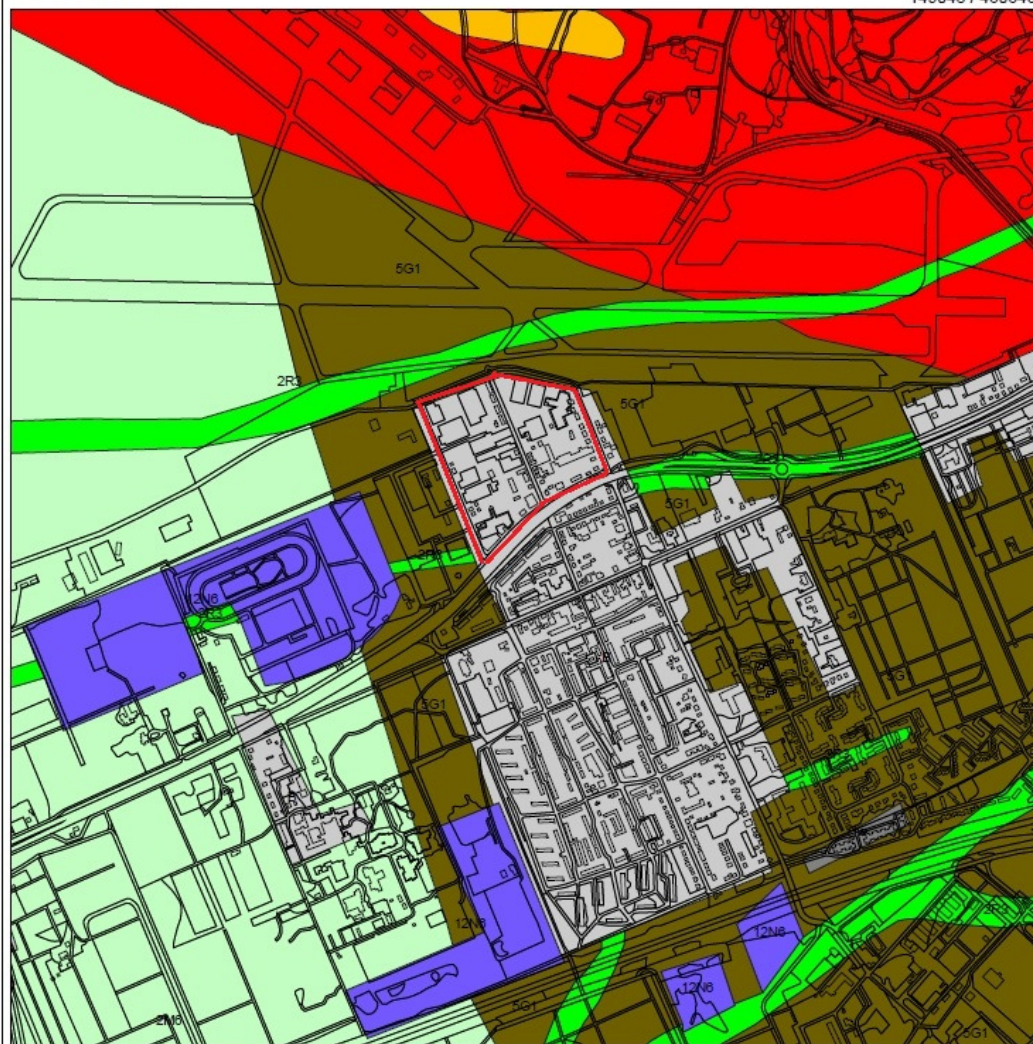
Soesterberg Noord

Geomorfologische kaart

149048 / 460646

21-12-2011

CAR Amersfoort

Legenda

- HUIZEN
- TOP10 ((c)TDN)
- PROVINCIES
- GEOMORFOLOGIE ((c)Alterra)**
 - Wanden
 - Hoge heuvels en ruggen
 - Terpen
 - Hoge duinen
 - Plateaus
 - Terrassen
 - Plateau-achtige vormen
 - Waaiervormige glooiingen
 - Niet-waaiervormige glooiingen
 - Lage ruggen en heuvels
 - Welvingen
 - Vlakten
 - Laagten
 - Ondiepe dalen
 - Matig diepe dalen
 - Diepe dalen
 - Water
 - Bebouwing
 - Overig (Dijken etc)

0 500 m

Archis2

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Afbeelding 2: het onderzoeksgebied Soesterberg Noord (rood omlijnd) op een uitsnede van de geomorfologische kaart van Nederland. In de legenda de diverse geomorfologische waarden.

Soesterberg Noord

Bodemkaart

149048 / 460646

21-12-2011

CAR Amersfoort

146364 / 457962

Legenda

- HUIZEN
- TOP10 ((c)TDN)
- PROVINCIES

BODEM ((c)Alterra)

- Associaties
- Brikgronden
- Bebouwing
- Dijk, bovenlandstrook
- Dikke eerdgronden
- Fluviatile afz ouder pleistoceen
- Groeve, gegraven, mijnstort
- Kalksteenverweringsgronden
- Oude rivierkleigronden
- Overige oude kleigronden
- Ondiepe kleeemgronden
- Leemgronden
- Zeekleigronden
- Mariene afz ouder pleistoceen
- Niet-gerijpte minerale gronden
- Oude bewoningsplaatsen
- Rivierkleigronden
- Kalkh lutumarme gronden
- Veengronden
- Moerige gronden
- Water, moeras
- Podzolgronden
- Kalkloze zandgronden
- Kalkhoudende zandgronden

0 500 m

Archis2

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Afbeelding 3: het onderzoeksgebied Soesterberg Noord (rood omlijnd) op een uitsnede van de bodemkaart van Nederland. In de legenda de diverse bodemkundige waarden.

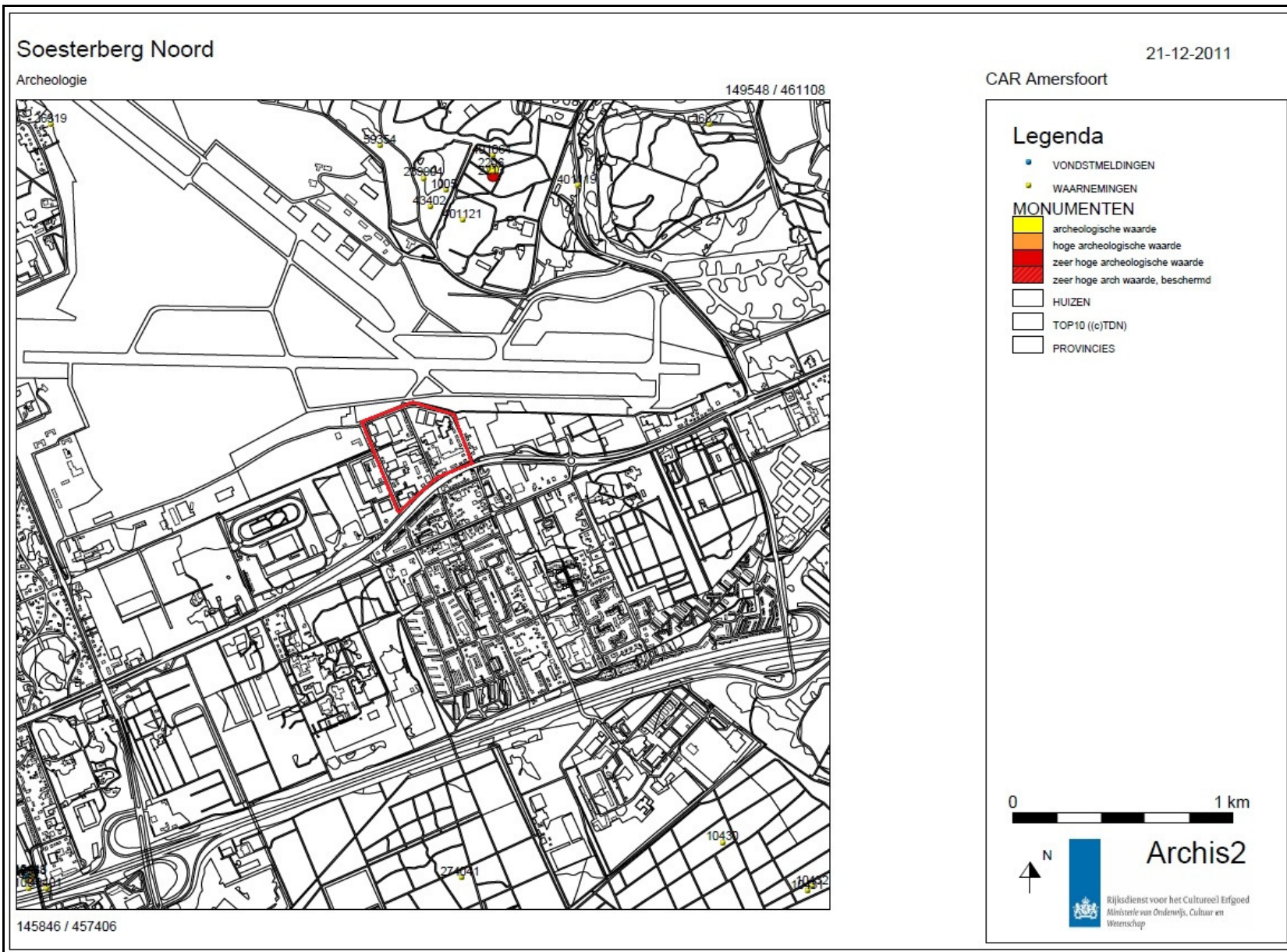
Archeologie

De tot nog toe alleroudste sporen van menselijke activiteit in de provincie Utrecht zijn gevonden in een zandgroeve tussen Veenendaal en Rhenen. Hier zijn vuurstenen vuistbijlen gevonden die circa 200.000 jaar oud zijn (Midden-Paleolithicum). Zij dateren derhalve uit de beginfase van de voorlaatste IJstijd (Saalien), nog vóór de vorming van de Utrechtse Heuvelrug, toen de Rijn en Maas nog naar het noorden stroomden en het vuursteen vanuit het zuiden meevoerden. Het feit dat deze artefacten hier werden gevonden, vormt een aanwijzing voor de ouderdom en het archeologisch potentieel van de Utrechtse Heuvelrug. Gedurende de warmere perioden (interstadialen) van de op het Saalien volgende Weichselien ijstijd (Midden- en Laat-Paleolithicum) was het gebied in theorie bewoonbaar voor mensen, aangezien het landijs in deze periode niet tot in ons land reikte. Het betrof kleine groepen mensen die rondtrokken door het toendralandschap op zoek naar jachtwild en eetbare planten en bessen. Deze mensen hadden geen vaste verblijfplaatsen, maar leefden in tijdelijke kampen.

Vanaf 10.000 jaar geleden maakten de eerste rondtrekkende laat-paleolithische rendierjagers plaats voor min of meer honkvaste mesolithische jagers en verzamelaars. De meeste vuursteenvondsten op de Utrechtse Heuvelrug dateren uit deze periode. Vanaf circa 5000 jaar voor Chr. (Neolithicum) vond een grotere verandering plaats; men ging van jagen en verzamelen over op (primitieve) landbouw. Uit deze periode zijn in en rond het onderzoeksgebied geen permanente woonplaatsen bekend. Van de landbouwers uit de latere Bronstijd zijn echter wel sporen bekend. Het betreft sporen van hun grafcultuur in de vorm van grafheuvels. Vaak werden de grafheuvels uit deze periode opgeworpen op hooggelegen locaties die minder geschikt waren voor landbouw. Daar waar de bodem vruchtbaarder was, bevonden zich de bijbehorende nederzettingen. De groepsgewijze plaatsing van de grafheuvels duidt mogelijk op een nabij gelegen nederzetting van meerdere generaties. Sporen uit de periode van de IJzertijd tot circa 400 na Chr. (einde Romeinse Tijd) zijn op de Utrechtse Heuvelrug nauwelijks aangetroffen.

Tot in de Middeleeuwen is de heuvelrug mogelijk nog geheel bebost geweest. In de Late Middeleeuwen werden de aaneengesloten bossen door boskap echter steeds zeldzamer. Door de ontbossing en uitputting van de grond ontstond een heidegebied. De boskap ging in de 16de, 17de en 18de eeuw in onverminderd tempo door. Door het steken van heideplaggen en het gebruik van de heide als woeste grond voor het vee, verschraalde de grond waardoor binnen het heidegebied zandverstuivingen ontstonden. In de Middeleeuwen was het gebied van de Utrechtse Heuvelrug dun bevolkt. In reactie op de bedreiging van de landbouwgronden door grootschalige zandverstuivingen, werden de akkerlanden van de hogere delen verplaatst naar de vochtige en vruchtbare randen van de stuwwal. Deze gronden werden nog vruchtbaarder gemaakt door de introductie van het systeem van plaggenbemesting.

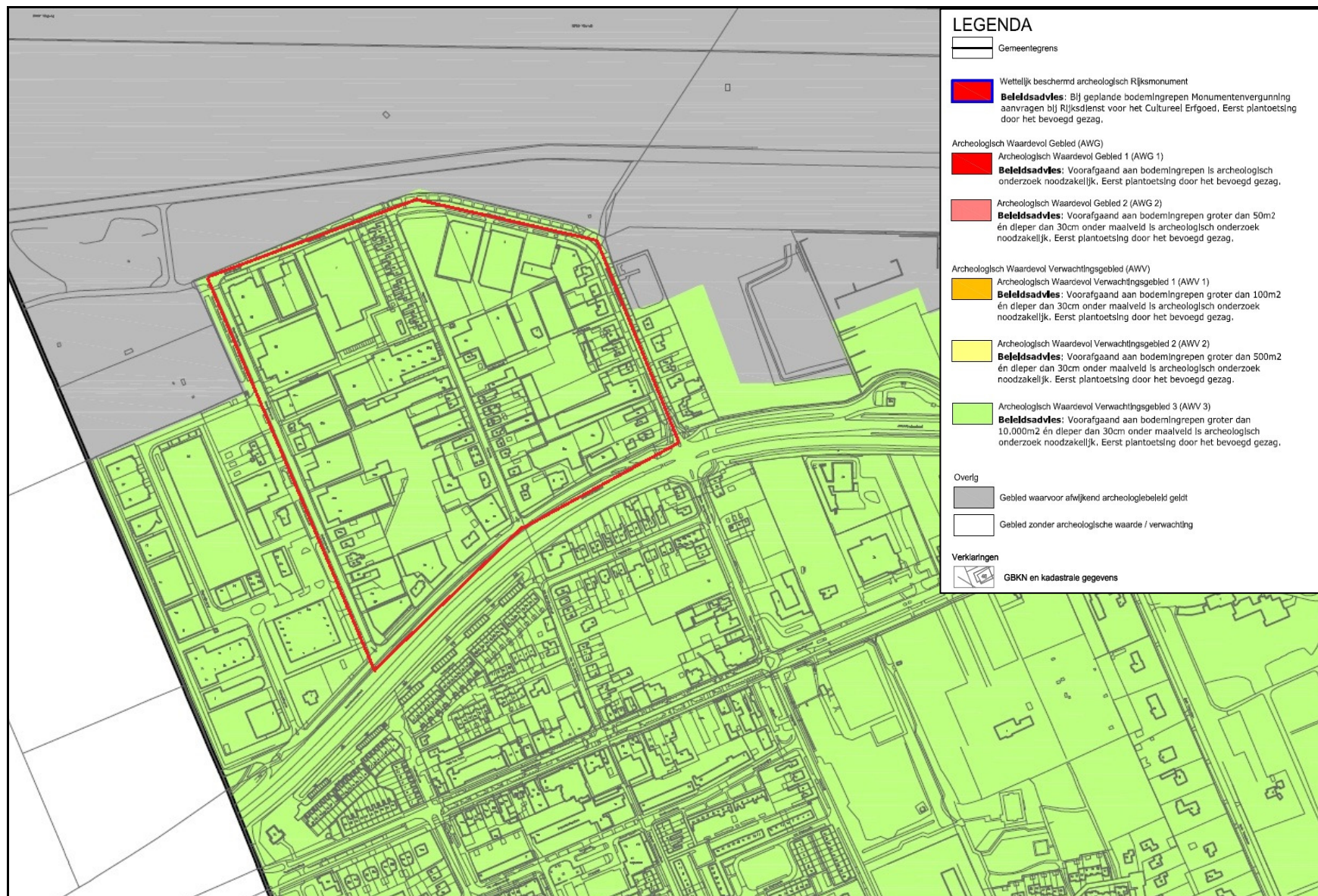
In de directe omgeving van het onderzoeksgebied (straal van 1000 m) bevinden zich geen archeologische (rijks)monumenten. Binnen circa 2 kilometer rond het onderzoeksgebied, bevindt zich een aantal grafheuvels. Deze bevinden zich voornamelijk op de hoger gelegen flanken van de stuwwal ten noorden van het onderzoeksgebied rond de Stompert (zie afbeelding 4).

Afbeelding 4: het onderzoeksgebied Soesterberg Noord (rood omlijnd) op een uitsnede uit ARCHIS2 met archeologische waarnemingen, vondstmeldingen en monumenten.

Archeologische beleidsadvieskaart

Op de gemeentelijke Archeologische beleidsadvieskaart ligt het onderzoeksgebied in een Archeologisch Waardevol Verwachtingsgebied 3 (AWV3; zie afbeelding 5). Het beleidsadvies voor dergelijke zones is dat voorafgaand aan bodemingrepen groter dan 10.000m² én dieper dan 30cm onder maaiveld archeologisch onderzoek noodzakelijk is. De indeling in deze zone heeft te maken met de lage verwachting op het aantreffen van archeologische vondsten en/of bewoningssporen van zowel jagers-verzamelaars als landbouwers in het onderzoeksgebied. De archeologische verwachting voor wat betreft de Nieuwe tijd zal hoofdzakelijk bestaan uit het mogelijk aantreffen van ontginningssporen en cultuurhistorische elementen als paden en lanen etc.

Afbeelding 5: de gemeentelijke Archeologische Beleidsadvieskaart van Soest. Het onderzoeksgebied (rood omlijnd) heeft een lage archeologische verwachting gekregen (AWV3: Archeologisch Waardevol Verwachtingsgebied 3).

Cultuurhistorie

Het landschap op de stuwwal kenmerkte zich vanaf de Late Middeleeuwen door het voorkomen van uitgestrekte ruige vlaktes. Heidevelden, stuifzandcomplexen en bosrestanten wisselden elkaar af. De buitenste zones van de gemeenschappelijk beheerde heidevelden (marken) vormden dan ook de uithoeken van het landschap. Juist door deze woestenij zou enkele jaren later een weg worden aangelegd die qua planmatigheid zijn gelijke in Nederland niet kende: de Amersfoortseweg.

Een zeventiende-eeuws landinrichtingsproject

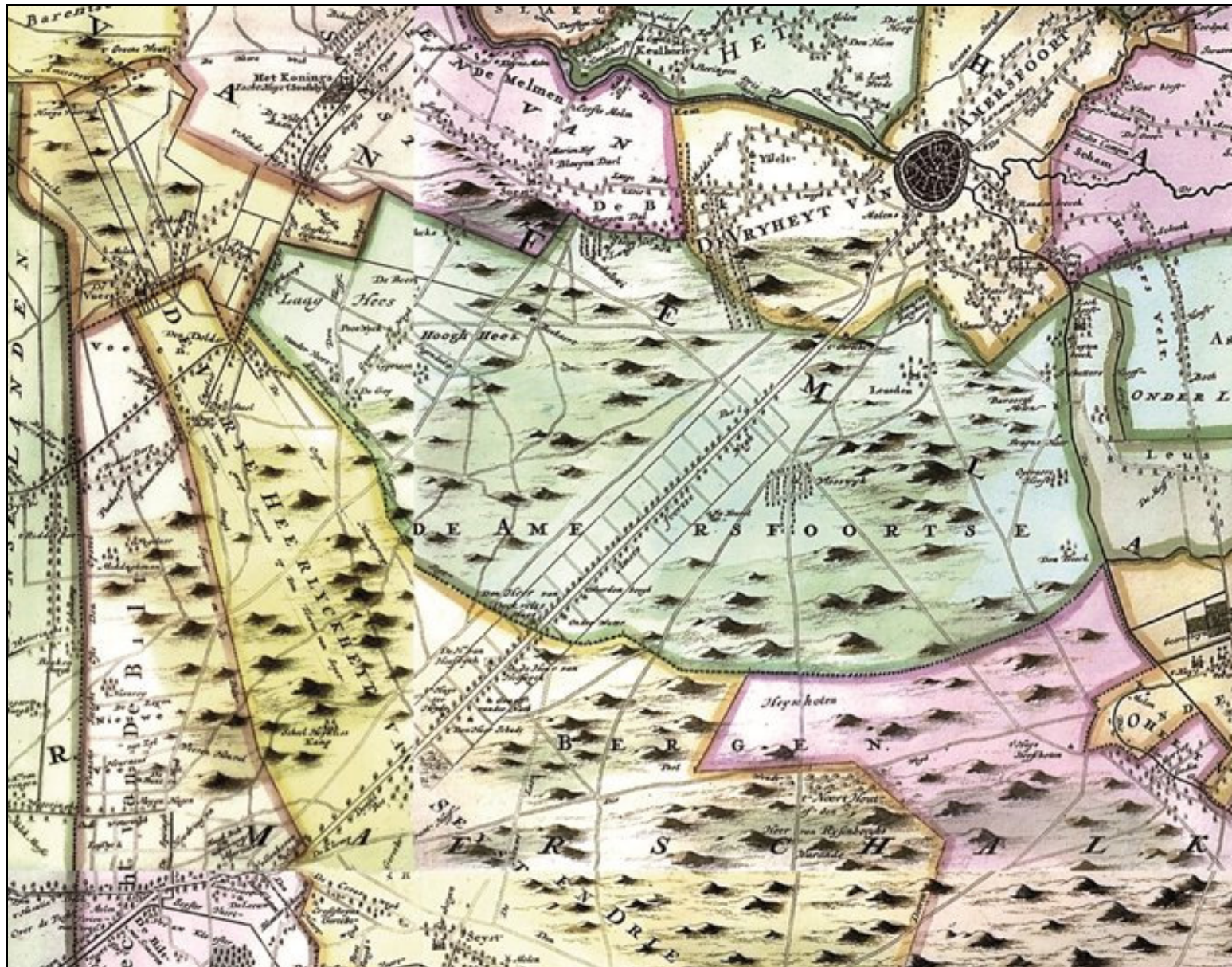
Het initiatief tot de aanleg van de Amersfoortseweg werd in 1647 door het stadsbestuur van Amersfoort genomen. De stad wenste met deze weg een kortere en beter berijdbare route richting het westen te realiseren. Doordat grote delen van het tracé buiten het eigen grondgebied zouden komen te liggen, was medewerking van de Staten van Utrecht vereist. Na lang beraad werd besloten om het project te combineren met de uitgifte van gronden aan beide zijden van de weg. Investerders kregen de gelegenheid om op percelen ('vakken') langs de weg buitenplaatsen te stichten.

Kenmerkend voor het ontwerp van de Amersfoortseweg zijn de rechtlijnigheid, grootschaligheid en symmetrie. De totale breedte bedroeg zestien roeden, oftewel 60,16 meter. Aan weerszijden van de weg werd een wal opgeworpen. Op de wal werden twaalf rijen eikenloten geplant. De wallen en de beplanting dienden om overstuiving van de weg te voorkomen.

Het project werd gecombineerd met de uitgifte van gronden aan particulieren. Aan weerszijden van de Amersfoortseweg werd een regelmatige verkaveling tot stand gebracht. Daartoe werd haaks op de straatweg om de honderd roeden (376 meter) een sortie (zijweg) aangelegd. De kavels kregen een diepte van vijftig roeden (188 meter). Een vak bestond uit twee tegenover elkaar gelegen kavels. Eigenaren die een huis lieten bouwen en dat zouden gaan bewonen, kregen toestemming om de diepte van de kavels te verdubbelen tot 100 roeden.

De sorties vormden onverharde wegen die dienden ter ontsluiting van de gemeenschappelijk gebruikte heide. Door Gedeputeerde Staten werd aanvankelijk besloten dat de breedte van deze zijwegen drie roeden zou bedragen. Een bijstelling van de plannen leidde ertoe dat de breedte toenam tot vijf roeden. Elke eigenaar werd verplicht zijn vak langs de gehele lengte van de sorties te bewallen. Deze grenswallen dienden beplant te worden met een enkele rij eiken. Ook aan de achterzijde van de vakken werden wallen opgeworpen. De vakken kregen door de aanleg van deze wallen een duidelijke visuele begrenzing.

Binnen het onderzoeksgebied komen geen landhuizen voor. Wel is op historisch kaartmateriaal (vanaf ca. 1811) al enige verspreide bebouwing te zien in het onderzoeksgebied. Vanaf het eind van de 19de eeuw lijkt de intensiteit van de bebouwing toe te nemen. Het huidige beeld van de wijk is hoofdzakelijk in de jaren 70 en 80 van de 20ste eeuw ontstaan.

Afbeelding 6: eind 17de eeuwse kaart van Bernhard de Roy, met duidelijk zichtbaar de vakkensstructuur aan weerszijden van de Amersfoortseweg in het midden van de afbeelding.

Advies

De gemeentelijke Archeologische beleidsadvieskaart geeft voor het onderzoeksgebied een lage archeologische verwachting (AWV3: Archeologisch Waardevol Verwachtingsgebied 3; zie afbeelding 5). Voor dergelijke zones geldt dat voorafgaand aan bodemingrepen groter dan 10.000m² én dieper dan 30cm onder maaiveld archeologisch onderzoek noodzakelijk is. Aangezien het een groot onderzoeksgebied betreft, waar duidelijk een kennislacune wat betreft archeologie geldt, is deze quickscan opgesteld. De archeologische en cultuurhistorische verwachting die aan de hand van deze quickscan is opgesteld, is puur met behulp van literatuurstudie tot stand gekomen. Er heeft geen veldonderzoek in het onderzoeksgebied plaatsgevonden. De quickscan is bedoeld om een eerste inzicht te krijgen in de mogelijk aanwezige archeologische en cultuurhistorische resten in het onderzoeksgebied.

Uit naburig archeologisch booronderzoek is gebleken dat de bodem langs de Amersfoortseweg als gevolg van waarschijnlijk de 17de eeuwse ontginningsactiviteiten grotendeels is verstoord. De mogelijkheid bestaat derhalve dat de bodem (en daarmee ook het eventueel aanwezige archeologische archief uit de periode van voor de ontginning) ter plaatse van dit onderzoeksgebied is verstoord. De aanwezigheid van ontginningssporen (andere dan de verstoringen) en andere resten uit de Nieuwe tijd kunnen niet worden uitgesloten. Op basis van deze quickscan kan worden geconcludeerd dat het gebied een lage verwachting heeft op het aantreffen van archeologische vondsten en/of bewoningssporen uit het Paleolithicum tot en met de Middeleeuwen. De verwachting op het aantreffen van archeologische vondsten en/of bewoningssporen uit de Nieuwe Tijd is onbekend. Zodra de inrichtingsplannen voor het onderzoeksgebied bekend zijn, kunnen deze afzonderlijk bekeken en getoetst worden op de noodzaak voor archeologisch onderzoek.

Amersfoort, december 2011

Drs. M.L. Verhamme, Regio-archeoloog
Centrum voor Archeologie
Langegracht 11
3811 BT Amersfoort
033-4637797 / 06-21950997
m.verhamme@amersfoort.nl